

La petita poesia oral: els jocs lingüístics i el llenguatge oral a l'aula

0. Presentació

L'objectiu principal d'aquestes reflexions és revaloritzar la importància dels jocs lingüístics en el desenvolupament del llenguatge oral dels infants i en l'arrelament social de l'aula i l'escola. He volgut unir els termes *petita poesia oral* i *jocs lingüístics* perquè com diu G. JANER MANILA (1986, 23): «És el joc, precisament, allò que confereix la poèticitat a les paraules. Un joc tot de sonoritats, de ritmes, de significats, que acabarà per ordenar un text. La poesia, doncs, procedeix del joc i el joc és llibertat, invenció, fantasia i disciplina al mateix temps. I afegeix: «perquè la llengua no es troba únicament al costat dels lingüistes sinó que està decididament al costat del joc» (JANER MANILA 1986, 23).

En el treball didàctic per a l'ensenyament de la llengua catalana moltes vegades ens calen recursos diversos per fer que aquest aprenentatge tenguí un component lúdic i atractiu per als aprenents. Alguns d'aquests recursos els trobam de manera generosa a la literatura oral popular, que és una font inapreciable d'elements atractius per jugar i practicar la llengua oral.

La llengua oral va ser negligida a l'escola tradicional com a element d'expressió, en gran part reduïda la paraula a un mecanisme per donar respostes passives o per repetir memorísticament lliçons, ja que hi havia una manca de valoració de la comunicació oral i de la competència comunicativa. Han calgut les aportacions didàctiques de l'ensenyament de segones llengües, especialment de l'anglès, per revaloritzar aquesta habilitat bàsica de parlar lligada a l'altra d'escoltar.

S'anomenen jocs lingüístics a unes formes de la literatura oral popular que, mitjançant l'ús creatiu del llenguatge, es presenten de manera lúdica per tal de produir plaer i entreteniment entre els receptors. Per tant, podem utilitzar els jocs lingüístics per desenvolupar la comprensió i l'expressió orals de forma atractiva.

Aquests jocs lingüístics, fins fa ben poc, s'havien transmès de forma oral; en els moments actuals s'hi han afegit —de manera molt accentuada— els reculls escrits. Caldria remarcar que els jocs lingüístics no els hem de

veure només des de l'aspecte didàctic o per usar a l'escola, sinó, i primordialment, com un patrimoni cultural i lingüístic a recuperar i reutilitzar en les activitats de la vida quotidiana.

Ara bé, l'ús didàctic dels jocs lingüístics s'ha de desenvolupar dins el context general de la dinàmica de l'aula. És a dir, s'han d'aprofitar els centres d'interès, un projecte de treball o una unitat didàctica concretes per introduir un ventall de jocs lingüístics centrats en aquesta temàtica, per exemple: els animals, les fruites, la casa...

L'ús dels jocs lingüístics és, per tant, una de les eines didàctiques i educatives bàsiques que ens cal utilitzar, ja que com diu JANER MANILA (1982, 54-55): «És especialment important la consideració de la paraula com a objecte transicional, perquè és el suport de les representacions simbòliques i la base sobre la qual s'organitza l'experiència. I, per altra part, la paraula és una de les primeres joguines, una joguina immaterial que permet una creativitat infinita. Redescobrir el plaer del joc amb la paraula hauria d'ésser un objectiu principal de la didàctica.»

La finalitat de l'ús didàctic d'aquests jocs lingüístics és el desenvolupament d'habilitats:

- a) comunicatives, és a dir, que serveixin per dir coses a un receptor;
- b) pragmàtiques, o sigui, que serveixin per fer coses i fer coses amb les paraules, per usar-les en un context comunicatiu;
- c) cognitives, o que treballin les facultats mentals superiors: associar paraules, confegir camps lexicosemàntics o temàtics, recordar,
- i d) metalingüístiques, o demanar-se per a què serveix el llenguatge, quan ús aquesta paraula com a adjectiu, com acabarà la desinència d'un verb irregular, etc.

L'ús de la literatura oral en forma de jocs lingüístics pot ser, doncs, una de les eines didàctiques bàsiques per retornar o practicar tota la riquesa de sons, mots i adjectius que té la llengua, en el nostre cas, la llengua catalana. Els camps són molt amples: partir dels jocs d'equivocar sons (embarbussaments), d'intrigar amb metàfores (les endevinalles), de narrar i imaginar (la rondallística), de reflexionar i sentenciar (els refranys i les dites), de rimar i ritmar (les cançonetes infantils) fins a arribar a la plena

expressió metafòrica i estètica del llenguatge: la poesia (gloses, dècimes desbaratades, romanços...). (Vegeu el gràfic 1).

a una visió de conjunt sobre el tema remetem a l'article de J. A. CASTELLANOS (1994) publicat a la revista *COM*.

1.0. El model lingüístic del professor

La primera base per a un bon aprenentatge de la llengua oral és que el professor tengui i transmeti un model de parla adequat. Si la llengua és el principal element identificador d'un poble i l'element bàsic de creació, transmissió i divulgació d'una cultura, cal coincidir amb l'IEC quan considera que "l'estàndard oral del català constitueix un element clau en el procés de normalització lingüística i posa de relleu el paper cohesionador que ha d'exercir entre tots els parlants" (CASTELLANOS 1994, 18). Encara queda més d'un debat didàctic a fer sobre quan introduir aquest estàndard oral: a partir de quina edat dels alumnes?; paper dels subestàndards dialectals i/o un sol model estàndard amb diferents accents; el lèxic adient, etc. De tota manera, les darreres propostes de l'Institut d'Estudis Catalans pel que fa a la fonètica (1990) i a la morfologia (1992) són unes primeres eines per començar a bastir aquest model d'estàndard oral. Per

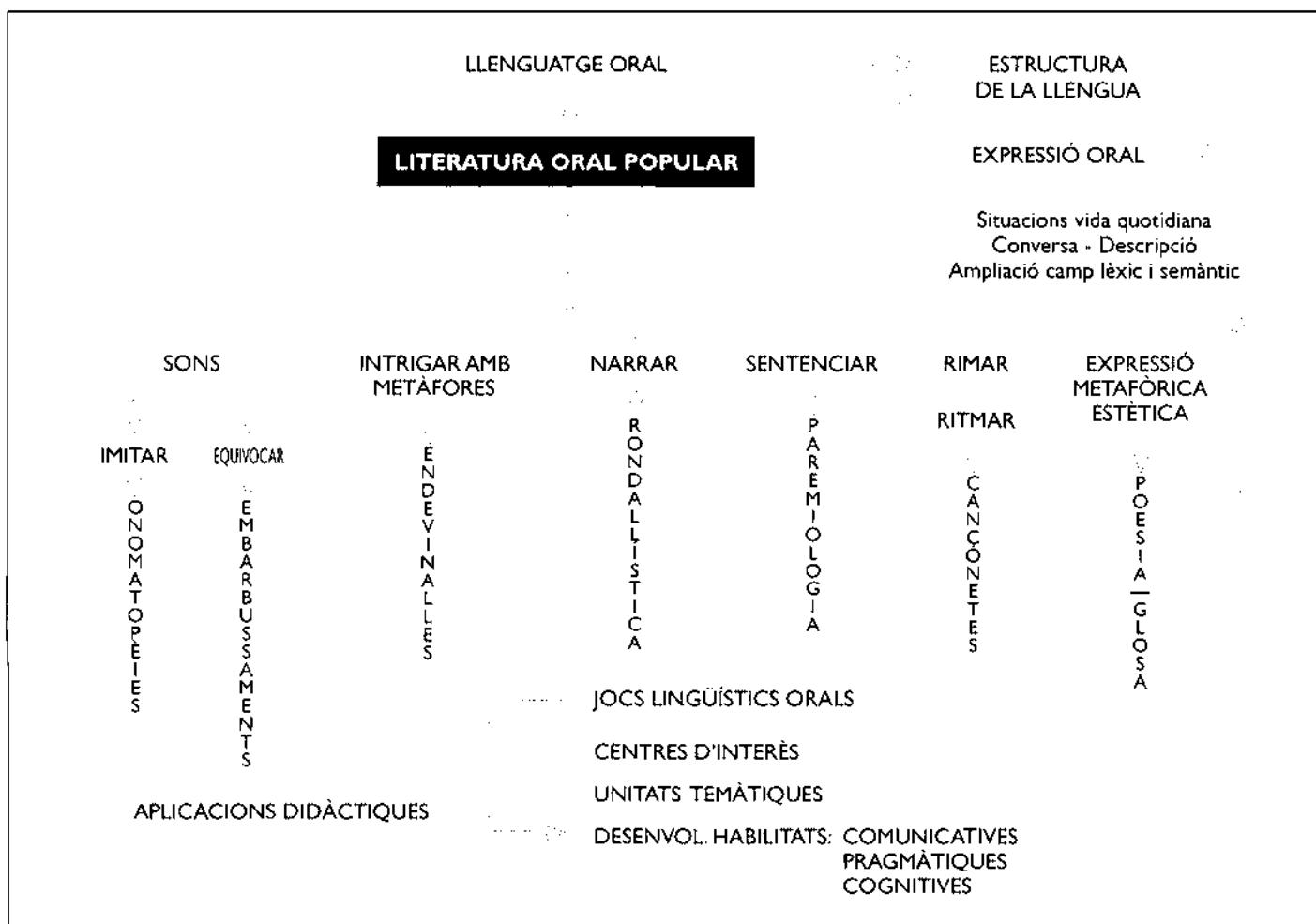
1.1. Les onomatopeies i els embarbussaments. Aplicacions didàctiques

Els embarbussaments són, juntament amb les onomatopeies, uns dels primers exercicis introductoris de fonologia, uns dels primers treballs sobre la tira fònica que des de la literatura oral popular es poden aprofitar.

1.1.1. Les onomatopeies i l'ús didàctic

Les onomatopeies són imitacions i representacions aproximades dels renous que ens sembla que fan animals, objectes o persones quan realitzen o reben alguna acció (BASSA 1991, 23). Cal explicitar que cada llengua té el seu propi sistema de representació de les onomatopeies i la seva manera d'entendre i interpretar els sorolls produïts atribuint-los un so o sons determinats. L'onomatopeia —com els embarbussaments— pens que es troba lli-

Gràfic 1

gada a l'estructura fonètica de cada llengua, alhora que a la captació cognitiva que l'ús de la llengua pròpia ha configurat entre uns parlants determinats. Les onomatopeies són unitats lèxiques per imitació de sons o renous.

Per a un treball didàctic a partir de les onomatopeies és molt útil disposar:

a) D'un índex general de les principals onomatopeies de la llengua catalana ordenades per ordre alfabètic.

b) D'un índex dels fonemes que intervenen principalment en la forma d'emissió, classificats en oclusius, fricatius, nasals i líquids.

c) D'un índex dels fonemes que intervenen segons el lloc d'emissió. És a dir, poder tenir les onomatopeies classificades segons que treballin sons labials, apicals, dorsals, per treballar la zona dels llavis, de l'àpex de la llengua o del dors.

d) D'un índex per onomatopeies lexicalitzades. O sigui que són onomatopeies que ja figuren com a tals al diccionari i que s'han convertit en mots concrets. Per exemple: atxim (esternut), bub-bub (lladruc), bum (imita el so d'una explosió), bum-bum, catacrac, catric-catrac, clac, clam, clasc, cloc-cloc, cloc-piu, crac, crec, cric-crec, fru-fru (soroll d'un fregadís lleuger, d'un teixit de seda), gloc-gloc, gong, ning-nang, ning-ning, nyac, nyam-nyam, nyec, nyec-nyec, nyic, nyic-i-nyac, nyic-nyic, nyigi-nyigo (imitació del so d'un violí, d'un violoncel, etc., mal tocats), paf, pam, patapam, pataplaf, patatxap, pif-paf, pim-pam, ploff, puf, pum, ran-ran, ric-rac, taf-taf, tam-tam...

e) D'un índex per paraules expressives relacionades amb onomatopeies; tal com substantius i verbs, principalment, que demostrin una funcionalitat, dinàmica, viva i creativa de la llengua. Com per exemple: aïnada (crit del cavall), aïnar, alarit, aliret, bagol (crit, clamor),

f) D'una agrupació per camps lexicotemàtics i/o centres d'interès. (Un primer treball amb aquest tipus d'índexs es pot trobar a BASSA *et al.* 1991).

Un tipus bàsic d'exercici fonètic a partir de les onomatopeies seria:

El professor diu als alumnes onomatopeies amb els sons [ø] [o], després aquells els han de destriar, segons que sonin com a [sø] o com a [pop].

Igualment es poden treballar onomatopeies que tenguin els sons vocàlics [e] [ɛ] [ə]

1.1.2. Els embarbussaments i l'ús didàctic

Els embarbussaments o travallengües són els exercicis en forma de jocs lingüístics que la cultura oral popular ha anat construint per tal de treballar o "fer equivocar" de forma espontània, agradable i vivenciada els principals fonemes de la seva llengua (BASSA 1982, 40; BASSA *et al.* 1991, 107). Afortunadament, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans ja l'ha incorporada amb la definició següent: «Paraula o frase que fa de mal pronunciar i que sol proposar-se com a joc» (IEC 1995, 678).

Per tal de permetre un treball didàctic en l'ensenyament d'una llengua és important disposar d'un esquema d'agrupament entorn de grans temes o nuclis situacionals, és a dir, el treball de les onomatopeies i embarbussaments s'han d'introduir dins un context. Així, per exemple, si treballam els oficis i professions, es poden aprofitar les onomatopeies lligades als sorolls que facin les cines, els instruments o les accions de feines determinades, així com embarbussaments del camp temàtic dels oficis, tals com:

*"Ferran Ferrer feia fum i foc,
ferrant ferro fort".*

*"Carrega el carro carreter,
que si tu el carregues,
jo ja el descarragaré".*

A continuació present uns exemples d'embarbussament per a cada un dels tipus de fonemes consonàntics del català. Així:

A) Per la forma d'emissió:

•Oclusius (O) com:

Babau, beu vi bo i viu bé.

*Duc pa sec al sac,
m'assec on sóc
i el suco amb suc.*

•Fricatius (F):

*Si una serra serra un xiprer,
sis serres serren sis xiprers.*

Consonants fricatives + líquides:

*Venia de Son Servera
i som passat per aquí,
què goses que no saps dir:
un brot de ramarolera
i un de ramarolí.*

•Nasals (N), com:

— Senyora, vinc de part de la senyora
a veure si la senyora s'enyora o no s'enyora.

— Senyora, digui a la senyora
que la senyora no s'enyora.

•Líquids (L):

*Un carro carregat de terra roja
per la carretera de Porreres
i les rodes van fent ric-rac.*

B) Per mode d'articulació o d'emissió seguirem els tres grans ordres de localització d'ALARCOS LLORACH (1983, 22-23): labial, apical i dorsal, que simplifiquen l'aplicació didàctica de cara a parlants sense coneixements de lingüística teòrica, ja que la finalitat bàsica de l'ensenyament d'una llengua és usar-la en situacions d'intercanvi real i no de caire teòric.

Així, vegeu-ne uns exemples:

•Labial, quan hi intervenen els llavis:

*En Pere espera i espera,
en Pere espera de Déu,
i en Pere espera un sí teu
i un sí teu espera en Pere.*

- Apical, quan hi intervé la punta de la llengua:

En quin tinter té tinta en Toni?

- Dorsal, quan hi intervé el darrere de la llengua:

*Un anyel llanat llanut
del cap fins al peu pelut.*

Resumidament, podríem dir que les principals finalitats didàctiques que poden tenir els embarbussaments són:

- Treballen tota una sèrie de fonemes i sons que, per la seva distribució a la tira fònica usual, podrien ser negligits, constituint així uns autèntics *exercicis de repàs fonològics*.
- Introdueixen els fonemes com un joc i una activitat agradable.
- Poden ser emprats com a exercicis de sensibilització i correcció de cara als fonemes de la llengua catalana que no dominin bé els aprenents.

1.2. Les endevinalles

Les endevinalles fan part de l'enigmística metafòrica de la literatura oral popular, és a dir, presenten un doble joc: per una part, un joc d'enginy a resoldre, i per l'altra, la forma de realització parteix, generalment, de la metàfora, la qual empra un llenguatge anàlogic, que cal diferenciar dels jocs tipus anagrama o logogrif.

L'endevinalla per a Joan AMADES (1979, 121) és "tota proposició de caràcter enigmàtic, en l'enunciat de la qual hom dona alguna característica o condició de l'objecte enigmàtic, sovint en termes metafòrics i paradoxals".

Els exercicis de llengua que es poden realitzar amb les endevinalles han de partir d'un treball previ de posar els alumnes en contacte amb el món de les endevinalles, el professor les anirà dient, en donarà pistes orals i gràfiques, estimularà els alumnes a repetir-les, a recordar-les, a aprendre a entrar dins l'enigma de la llengua.

Així, proposariem realitzar els exercicis següents:

- 1) Dir endevinalles, per tal de familiaritzar-se'n amb el joc.
- 2) El professor diu la primera part d'una endevinalla i els alumnes la completen.
- 3) El professor i l'alumnat desemullen endevinalles, és a dir, dediquen unes sessions a les endevinalles que requereixin una explicació d'acord amb el grau de dificultat de comprensió i sentit figurat. Per exemple, l'endevinalla: "Com més fresc, més calent", juga amb el significat aparentment contradictori dels mots *fresc* i *calent*, però no tant, si tenim present que en català diem d'un pa de l'hora que és fresc, quan el traiem calent del forn.

- 4) Creació de noves endevinalles a partir d'esquemes donats (consisteix a agafar una fórmula o un esquema de construcció de les endevinalles populars i aplicar-los a la construcció d'endevinalles noves).

- 5) Relacionar l'endevinalla amb la solució dibuixada.

- 6) Completar endevinalles (escriure'n l'acabament d'acord amb la seva solució).

- 7) Fer dòminos retallables amb endevinalles i les respostes dibuixades.

- 8) Fer un llibret o publicació d'endevinalles arreplegades o conegudes.

- 9) Fer un llibret d'endevinalles inventades.

- 10) També amb les endevinalles es poden fer exercicis per treballar la descripció oral o escrita, la personificació; la comparació; la polisèmia; la sinonímia, l'antonímia i la metàfora; treballar les fórmules d'acabament i treballar aspectes gramaticals.

- 11) I, finalment, es poden presentar les endevinalles mitjançant una forma lúdica atractiva i suggerent: trobar la solució d'unes endevinalles en una sopa de lletres; en un conjunt de lletres desordenades; en mots encreuats; en jeroglífics, etc.

També, al corpus català d'enigmística trobam exemples de figures retòriques que es poden utilitzar amb la finalitat de mostrar als alumnes que, juntament amb els models de textos de la literatura escrita, en podem trobar d'altres a la literatura oral popular amb una intencionalitat clarament lúdica. Així, presentam alguns exemples extrets de BASSA/CABOT *et al.* (1993, 148-152):

- a) L'al·legoria

*Un convent de monges blanques,
dintre hi ha un frare vermell
que les repica les anques.
(Boca, dents i llengua)*

- b) Antítesi (o contrast)

*Com més fresc
més calent.
(Pa)*

- c) Asíndeton

*Un arbret
petit, baixet,
capçat de blanc,
vestit de verd.
(All)*

- d) Calembur. Amb una nova agrupació de les síl·labes de les paraules, aquestes canvien de significat

*Al mar i a la terra,
se'n venera el sant;
ja t'he dit qui era
i encara no ho saps.
(Maria)*

- e) Concatenació. Repetició d'una paraula anterior

*Dalt del pi
n'hi ha un molí,
dalt del molí
hi ha dues fonts,
dalt de les fonts
hi ha dos miralls,
hi ha una placeta
que hi corren tots els cavalls.*
(El cap i les parts de la cara: boca, forats del nas,
ulls, front i polls)

f) Hipèrbaton. Alteració de l'ordre lògic

*L'arbre el fruit ha de donar,
la premsa l'ha d'esclafar,
te l'has de menjar amb pa
i el vestit et pot tacar.*
(Oli)

g) Paradoxa. Consisteix a harmonitzar termes aparentment oposats

*Tinc cames i no camino,
ales i no puc volar,
i és tant el menjar que em donen
que tot el torno a entregar.*
(Taula)

1.3. Els refranys i les frases fetes

Etimològicament, la paraula refrany ve de l'occità *re-franb* i tenia el significat de *tornada*, d'un poema o cançó, «s'incorpora documentalment al camp semàntic paremiològic amb *Flors de virtut* i el *Tirant*; així, cap a les darreries del XV, refrany va desplaçant el terme proverbi» (CONCA/GUÀ 1996, 19).

Hi ha diverses definicions del que és un refrany i del que és una frase feta. Així:

• *Refrany*: «Frase que, en sentit directe o al·legòric, i generalment de forma sentenciosa i el·líptica, expressa un pensament a manera de judici en què es relacionen almenys dues idees» (IEC 1995, 1558).

«Els proverbis o refranys solen ésser sentències estructurades, força vegades ofereixen una certa rima o ritme fonètic, la qual cosa ens permet d'assenyalar el predomini de la funció poètica del llenguatge en les seves expressions» (J. F. LÓPEZ CASASNOVAS 1984, 6).

• *Dita*: «Sentència, opinió» (IEC 1995, 639).

«Allò que hom diu, especialment sentència, opinió» (DEC 1993, 682).

«*Dita* (ètim. llatí: *dicta*) és la locució d'ús general, molt semblant a la frase feta, que es considera com una mena de fórmula breu, i presenta menor autonomia que el refrany en la seva textualització» M. CONCA (1988,11).

• *Frase feta*: «Expressió d'ús corrent en la llengua; frase que té una forma estereotipada invariable, el significat de

la qual no pot ser deduït del significat dels seus components» (IEC 1995, 910).

«Expressió com estereotipada, d'ús corrent en la llengua» (DEC 1993, 960).

«Les frases fetes o maneres de dir són frases fixes, lexicalitzades, constituïdes de paraules amb sentit figurat i que pertanyen al fons comú de l'idioma» (J. F. LÓPEZ CASASNOVAS 1984, 5).

Seguint M. CONCA (1988,10-11) «considerarem encertat, com ho fan els diccionaris catalans, d'utilitzar en qualitat de sinònim *refrany*, *proverbi* i *parèmia* i sembla important de mantenir llur diferenciació amb *dita* o *frase feta* i *locució*, per tal com aquestes expressions presenten diferències remarcables amb els primers per mor de la seva funció textual i no gaudeixen del l'estatus d'*acte de parla* que posseeix el refrany».

De les diferents definicions de refrany deduem alguns trets característics:

- a) El refrany es presenta en forma de frase completa.
- b) Adopta la forma d'una sentència o judici.
- c) Acostuma a tenir un sentit al·legòric.
- d) Relaciona dins la frase dues o més idees.

Però també,

- e) Es desenvolupa dins un context conegut pel receptor.

f) Segueix unes regles mnemotècniques per facilitar la recordança de l'estructura dels refranys, amb repeticions, ús de la rima, comparances, elisions i altres trets, tal com altres aspectes de la literatura popular oral com puguin ser les endevinalles, les cançonetes o les gloses.

g) El refrany acostuma a tenir una certa ambivalència, cosa que permet la possibilitat de ser usat en contextos i situacions diferents.

h) El refrany té una condensació expressiva.

i) Permeten jugar amb el sentit poètic del llenguatge, amb l'absurd, amb l'estètica, amb els sentits figurats, rompen la literalitat de les paraules i entren dins la multiplicitat de significats.

Primerament, cal que el professor presenti progressivament una sèrie de refranys i després demani si algun alumne en sabria explicar el significat. O bé relacionar algun fet de la vida quotidiana i aplicar-hi un refrany adient.

Així sobre els mesos de l'any podríem seleccionar:

*Pel febrer floreix l'ametller.
Al març sol, vent i pluja.
Aigua d'abril, cada gota val per mil.
Pel maig faves al raig.
Pel juny, cada gota com el puny....*

Alguns exercicis didàctics presentats en forma de joc sobre el refranyer podrien ser:

a) Completar refranys.

El professor diu la primera part d'un refrany i els alumnes en completen la resta.

b) Encertar refranys.

Es fan dos equips a la classe que es diuen refranys alternativament. Un equip comença i l'altra ha d'explicar-

ne el significat. Es diuen un nombre determinat de refranys i després es comptabilitzen els encerts.

c) Inventar refranys

d) Explicar per escrit el significat dels refranys.

e) Fer un llibret o recull de refranys. (MAS; VIVES 1994).

Els refranys i dites poden ser usats també com a rítmica prosòdica, tal com a vegades es fa a les classes de ritme musical. La importància dels tonemes o fets de l'entonació entren a formar part ben aviat del llenguatge de l'infant, fins i tot en un moment cronològicament anterior a l'adquisició dels fets fònics fragmentaris (fonemes) (FRANCESCATO 1971).

Vegeu-ne dos exemples:

BIBILONI (1980, 47-49).

Però també els refranys són una mostra antropològica de la manera de reflexionar i sentenciar els fets del món real i imaginari. És a dir, mostren una estructura cognitiva lligada al llenguatge, que caldria aprofitar molt més del que es fa a les classes d'ensenyament de la llengua.

1.4. Les cantarelles i cançonetes infantils

Les cançonetes infantils tradicionals agrupen totes aquelles cançons que, o bé cantades —o ritmades— pels infants o bé dirigides a ells per realitzar algun tipus d'activitat, s'han anat formant al llarg del temps, fins a arribar a ser patrimoni col·lectiu. (BASSA 1995, 15).

Segons CRIVILLÉ (1981, 1) el repertori infantil «és integrat per dos grans grups de cançons: el primer, les melodies que són cantades pels mateixos infants: cançons de joc, fórmules eliminatives, cançons de tipus màgic, cançons per a la dansa infantil, etc., i el segon, les tonades que la societat dels adults dedica als infants, amb preferència les moixaines infantils, els jocs i les cantarelles de les mares, les cançons mimètiques i etc». En el nostre cas hem optat per incloure cançons dels dos tipus dins la proposta lingüística.

Les cançonetes infantils des d'un punt de vista educatiu tenen els objectius següents (BASSA *et al.* 1995, 17-19):

a) Afavorir la comunicació oral dins uns formats d'interacció, dels quals parla Bruner (1984).

b) Ampliar els llenguatges expressius de l'infant.

c) Potenciar el sentit estètic i poètic, les vivències emocionals.

d) Desenvolupar l'educació musical, mitjançant l'educació de l'oïda (la intensitat, l'altura, el timbre i la dura-

da), la pulsació, el ritme, la melodia, l'educació de la veu, l'harmonia, el gust per la música, etc.

e) Augmentar la memorització.

f) Permetre d'ampliar el vocabulari de l'infant.

g) Posar en contacte amb la cultura tradicional popular.

h) Afavorir la funció lúdica.

i) Ser un instrument més de comunicació entre el món de l'adult i el món dels infants o també entre els propis infants.

j) Ésser una ajuda per a l'educació sensorial i motriu.

k) Tenir una funció representativa, o la «capacitat de representar-se ells mateixos i l'entorn més enllà d'aquí i ara, i de poder pensar no en els objectius individuals, sinó en categories (abstracció de qualitats comunes, formació de conceptes, etc.)» (GENERALITAT DE CATALUNYA 1982, 31).

l) Desenvolupar aspectes de la vida emocional profunda de l'infant.

Altres activitats relacionades amb les cançonetes infantils que es poden realitzar al segon cicle d'Educació Infantil (4-6 anys) són:

a) Jugar els jocs de les cançonetes.

b) La mestra comença una cançoneta i els infants l'han de continuar.

c) Es tria una cançó i es fan dibuixos sobre el text.

d) Representar i cantar cançonetes per als pares en alguna festa.

e) La mestra conta un conte en el qual intercala algunes cançonetes per a infants. Per exemple: en Patufet vol conèixer les parts del seu cos i juga amb son pare i sa mare mentre li van cantant algunes cançons.

f) Cantar les cançons en grup o individualment, sense o amb acompanyament.

g) Cantar-les alternat fort i fluix.

h) Escoltar-les interpretades per altres infants o amb un instrument.

i) Combinar cançó i moviment (dances, rotllanes, botar a corda, etc.).

1.5. Les rondalles i la contística

A l'àrea catalana tenim la denominació de rondalles, però internacionalment hi ha altres denominacions: conte popular, conte meravellós, conte folklòric, etc.

Les rondalles adopten la forma de contes en prosa sobre un tema meravellós. PROPP (1974) diria que són contes populars que segueixen l'estructura bàsica de les funcions determinades.

Per a Grimalt (1978) «rondalla és la narració anònima transmesa oralment, en prosa, de fets que es presenten com a imaginaris». El *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC (1995, 1611) defineix la rondalla com una «narració breu, popular, sovint de transmissió oral, de caràcter fantàstic, llegendari o amb elements reals, destinada esp. a l'entreteniment dels infants».

La definició de l'IEC ens sembla massa restrictiva, com si les rondalles no anassin destinades als adults. També, cal no confondre la rondalla amb la llegenda. La llegenda pot tenir uns personatges amb base històrica, mentre que la temàtica de la rondalla és més intemporal i de caire meravellós.

Què pot aportar a l'educació el conte popular? Assumpció LISSÓN (1977) enumera alguns d'aquests valors:

- a) Ensenyament i enriquiment del llenguatge;
- b) educació de l'atenció;
- c) enriquiment de la imaginació;
- d) viure en altres personatges els problemes que tenen ells mateixos, per tal de poder conèixer i superar els seus propis problemes emocionals;
- e) alimentar el món de les simpaties; el sentit de l'humor; desfer les tensions».

Permeteu-me acabar aquest punt amb les paraules de Gabriel JANER MANILA (1995, 97) quan també respon la pregunta anterior: «Potser la gran aportació de les rondalles meravelloses a l'educació és aquella capacitat de provocar l'encontre sense tensions de l'univers màgic amb la realitat estricta i severa. El llenguatge simbòlic amb les coses quotidianes que hi són simbolitzades. Aquesta és la lliçó sàvia dels contes antics. Una saviesa que ens facilita el coneixement del món i els seus múltiples, ignorats matisos, alhora que ens permet la maduració de l'equipatge d'emocions amb les quals, inevitablement, hem d'encastrar-nos a la vida.»

1.6. El joc de l'expressió estètica: poemes i gloses

Finalment, queda el joc de l'expressió estètica més pura produïda pel camp de la poesia i el llenguatge, tant

sigui en dècimes desbaratades, en gloses, en romanços, o en qualsevol forma poètica (present, fins i tot, en les endevinalles i els refranys).

La paraula poesia ve del grec *poiein*, que significa *fer*. Així, per a Georges Jean i molts d'altres estudiosos de l'acte poètic, la poesia és un acte creador. Per al *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC, la poesia és l'«art del llenguatge que consisteix a expressar segons un ritme —normalment el del vers— un o diversos temes, una idea, un sentiment, etc., als quals cada poeta vol donar un valor propi i universal alhora» (IEC 1995, 1438). És a dir, dins el llenguatge poètic hi ha un ritme, marcat preferentment pel vers, però també pot ser-ho amb forma de prosa. Georges JEAN (1996, 50) ens dona la definició del *Petit Larousse* «Art d'evocar i suggerir les sensacions, emocions i idees mitjançant un ús particular de la llengua, que juga amb les sonoritats, els ritmes i les imatges», que completa més el que és l'acte poètic fet de «sonoritat, ritmes i imatges». I d'això, també n'està plena la literatura oral popular.

Ara bé, com diu G. Janer Manila, «el llenguatge poètic no és mai una invenció, sinó una descoberta. Es tracta d'una exploració de la realitat lingüística a través del joc, a través de l'emoció que aquest joc produeix i provoca, pels camins del plaer del sentit inesperadament activat en la intel·ligència un complex sistema associatiu que difícilment és estimulat per l'ús normal de la llengua». (JANER MANILA 1986, 25).

Una pregunta que ens podem fer és: quins són els tipus de jocs poètics que tenim a la literatura oral popular? Des d'un punt de vista tant pedagògic com literari, hem de dir que les fronteres no són clares, i que, per tant, els possibles aspectes que ens en donaran pistes són:

- a) Una de les primeres coses que hem de mirar és la *intencionalitat estètica* del text, sigui curt o sigui llarg.
- b) Una altra és la *creativitat* del llenguatge. El lèxic és usat en un sentit nou, metafòric.
- c) El sentit del *ritme oral*. El llenguatge poètic, i més el popular, és per ser dit, recitat, per la qual cosa les paraules es troben situades dins el text d'una determinada manera sonora; és en aquest sentit que parlem de ritme oral, les paraules es mouen pel text com les ones per la mar, amb una cadència, una freqüència i una remor que ens en fan destriar la coherència interna.
- d) La funció *simbòlica*. Que li permet representar-se en paraules, objectes, éssers i llocs que no té al davant, aquí i ara, com diu G. JEAN (1996, 82).

A manera de conclusió: una proposta d'autoavaluació

Esper que aquest breu passeig per la utilització didàctica de la literatura oral popular mitjançant jocs lingüístics ens ajudi a aprofundir en l'ús i l'aplicació de l'ensenyament del català d'una forma atractiva, creativa i arrelada en la nostra cultura. Pensem que de la «dialèctica

amb l'entorn, en sorgeix l'expressió verbal, la capacitat de nomenar [sic] les coses, de comprendre la relació que existeix entre la paraula oral i l'escripta amb cada cosa concreta" (JANER MANILA 1982, 9-10) i que aquesta ecologia del llenguatge prové del potencial energètic contingut en la llengua per tal d'arribar a bastir un projecte didàctic "capaç de cercar l'energia que posseeix la llengua, de detectar els agents de degradació i els factors cancerígens que empobreixen l'expressió", com ens recorda Janer Manila (1982, 28). Però, no per idealitzar el món rural sinó per connectar amb la força creadora del llenguatge i crear una "nova cultura arrelada profundament en el llenguatge del poble" (1982, 52).

Finalment, voldria proposar un petit qüestionari que servís per autoavaluar el grau d'introducció de la literatura oral popular en les nostres activitats de llenguatge:

•1. Quina planificació d'objectius i d'activitats he fet per treballar les habilitats lingüístiques relacionades amb el llenguatge oral i el sentit poètic del llenguatge?

•2. He introduït l'ús de les onomatopeies en les meves activitats de llenguatge?

2.1. De quina manera? Amb quina metodologia?

•3. Tenc algun llistat d'onomatopeies preparat i classificat segons els fonemes que hi participen?

•4. He introduït l'ús dels embarbussaments a la meua classe de llengua?

4.1. Amb quina finalitat?

4.2. Consider que emprar una metodologia de treball dels embarbussaments és profitós per als meus alumnes i per a les activitats de llenguatge oral?

•5. Tenc els embarbussaments agrupats i classificats per poder-los treballar lingüísticament?

5.1. Pel lloc d'emissió?

5.2. Pel mode d'emissió?

5.3. Per centres temàtics?

•6. He introduït l'ús didàctic de les endevinalles a la meua classe?

6.1. De quina manera? Amb quina metodologia de treball?

6.2. Quines activitats faig fer?

•7. He introduït els refranys i frases fetes a les activitats de llengua de la meua classe?

7.1. Amb quines finalitats?

•8. Tenc exercicis de paremiologia preparats? De quin tipus?

•9. He introduït les cançonets infantils? En tenc una selecció feta? Què vull treballar?

•10. Hi he introduït les rondalles i les cantarelles populars dins la vida de la classe? Com?

10.1. Tenc una sèrie de reculls preparats de rondalles de Mallorca, de les altres illes, de Catalunya (J. Amades, J. Verdager...), del País Valencià (E. Valor), d'arreu del món (Grimm, Andersen, russes...)?

10.2. Tenc pensat treballar les rondalles com a activitats creatives de la llengua: expressions, lèxic, arguments, els personatges, les funcions, etc? I les cantarelles i cançonetes?

•11. He arribat a tenir clar, com a professional de la llengua, el paper que exerceix la cultura popular oral per a la revitalització lingüística actual?

11.1. Ho concret amb una planificació didàctica adient? Quina?

•12. Tenc establertes unes activitats per avaluar el grau d'assimilació dels jocs lingüístics per part de l'alumnat?

12.1. Quines són aquestes activitats d'avaluació establertes? ♦

BIBLIOGRAFIA CITADA

ALARCOS LLORACH, E. (1983). *Estudis de lingüística catalana*.— Barcelona: Ariel.

AMADES Joan (1979). *Folklore de Catalunya. Cançoner*. Barcelona: Selecta. 2a ed.— 1a ed. 1951.

BASSA, Ramon (1995). *Literatura infantil, missatge educatiu i intervenció socio-educativa*. Palma: Universitat de les Illes Balears/Fundació Barceló.

BASSA, Ramon et al. (1991). *Llenguatge de pedaç. Onomatopeies i embarbussaments. Classificació i ús didàctic*. Palma: Moll.

BASSA, Ramon et al. (1993). *Una cosa que no és cosa... Les endevinalles a l'escola*. Palma: Moll.

BASSA, Ramon et al. (1995). *Serra mamerra. Canterelles i cançonets per a infants*. Palma: Moll.

BASSA, Ramon et al. (1996). *Tris-tras. Les rondalles a l'escola*. Palma: Moll.

BASSA, Ramon et al. (1998). *Qui barata el cap es grata. Els refranys i frases fetes a l'escola*. Palma: Moll/Conselleria de Cultura, Educació i Esports. (En premsa).

BIBILONI, Baltasar (1980). *Cançoner de pedagogia musical sobre cançons i refranys de Mallorca*. Barcelona: "La Caixa".

BRUGUERA, J. (1990). *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

CASTELLANOS i VILA, Josep A. (1994). "Un model de pronúncia per a la llengua catalana". A *COM*, 29 (abril 1994), pàg. 18-24.

CRIVILLÉ i BARGALLÓ, Josep (1981). *Música Tradicional Catalana. I. Infants*. Barcelona: Clivis Publicacions.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1992). *Educació Infantil. Currículum*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

GRIMALT, J. A. (1978). «La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi». *Randa*, 7 (1978), pàg. 5-30.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I: Fonètica*. Barcelona: IEC.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I: Morfologia*. Barcelona: IEC.

JANER MANILA, Gabriel (1982). *Cultura popular i ecologia del llenguatge*. Barcelona: CEAC.

JANER MANILA, Gabriel (1986). *Pedagogia de la imaginació poètica*.— Barcelona: Fundació de Serveis de Cultura Popular/ Alta Fulla. (Cultura Popular; 4).

JANER MANILA, Gabriel (1995). *Literatura infantil i experiència cognitiva*. Barcelona: Pirene.

MAS ROSSELL, A.; VIVES SÁNCHEZ, N. (1994). *Qui menja sopes se les pensa totes*. Palma: Diplomatura de Mestre (policopiada).

MORANT, Ricart; PEÑARROYA, Miquel (1995). *Llenguatge i cultura: per una ecologia lingüística*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.

PROPP, Vladimir (1977). *Morfologia del cuento*.— Madrid: Fundamentos. 3a ed. (Versió russa: *Morfologija skazky*. Leningrad, 1928).